

ARCHYVŲ RITERIS

Adomas BUTRIMAS

Ilgametis Lietuvos paveldo centro ir Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto mokslo darbuotojas Kazys Misius jau ne vieną dešimtmetį aktyviai darbuojasi keliuose mūsų krašto kultūrai ir istorijai itin svarbiuose baruose.

Daug laiko jis skiria tautinio atgimimo laikotarpio tyrimams. K. Misiaus kartu su Benjaminu Kaluškevičiumi spaudai parengtas beveik 700 puslapių apimties Lietuvos knygnešių ir daraktorių žinynas (Vilnius, 2004) – iki šiol išsamiausias, labai plačiomis istorijos šaltinių studijomis paremtas šios srities veikalas. Kitas puikus jo darbas apie knygnešystės ir Lietuvos vargo epochą – monografija „Didysis knygnešys Jurgis Bielinis“ (Vilnius, 2007). Gausios tyrėjo spaudos draudimo laikotarpiui skirtos publikacijos yra sudedamoji daugelio kraštotyrynių Lietuvos valsčių tyrimų dalis („Raguva“ (2001), „Viduklė“ (2002), „Tauragnai“ (2005), „Endriejavas“ (2010) ir kt.). O ką jau bekalbėti apie Šilalei ir Kvėdarnai skirtus leidinius, kuriuose išspausdintose Kazio publikacijose ši tema yra ypač išplėtotą.

Antra tema, ypač netoleruota sovietmetyje, todėl ir taip mažai tyrinėtojų dėmesio okupuotoje Lietuvoje sulaukusi – Lietuvos katalikų bažnyčios istorija. Ja K. Misius susidomėjo jaunystėje. Jis yra susipažinęs su daugybe publikacijų šia tema, kraštotyrynėse kelionėse – su visomis dabartinės Lietuvos teritorijoje esančiomis bažnyčiomis ir jų archyvais. Kazys, kaupdamas informaciją apie jas, daug metų darbavosi Lietuvos archyvuose. Dėl to sulaukė ir sovietinės Lietuvos saugumo struktūrų pareigūnų dėmesio – įspėjimų, grasinimų. Tai atkaklaus kvėdarniško nesulaikė: visą atliekamą laiką nuo inžinieriaus darbo daugelį metų jis skyrė Lietuvos katalikų bažnyčios istorijos studijoms. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pasirodė jo nuodugnių tyrimų rezultatas – 1993 m. kartu su Romualdu Šinkūnu išleistas žinynas „Lietuvos katalikų bažnyčios“. Jis iki šiol istorijos tyrinėtojams

Kazys Misius. Nuotrauka iš RKIC archyvo

svarbiausia parankinė knyga. Didžiausias jos privalumas yra tas, kad beveik visi leidinyje pateikti faktai yra patvirtinti originalia, paties autoriaus valstybiniuose, privačiuose ir bažnyčių archyvuose surasta medžiaga. Kazys, ją suradęs, patikrina nuvykęs į bažnyčias ir nuodugniai jas apžiūrėdamas, susipažindamas su jų šventoriuose ir parapijų kapinėse palaidotų kunigų, klebonų veikla. Vėliau parsigabentą medžiagą autorius dar kartą patikrino, palygina ją su duomenimis, saugomais jo paties sukauptoje itin gausioje bažnytinių kalendorių, elenchų ir žinynų kolekcijoje.

Kartu su kolegomis jubilatas sudarė ir išsamų veikalą „Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas“. Jis bažnyčių istorijos tema yra parengęs ir daug solidžių studijų kolektyvinėms monografijoms: „Plungės dekanatas: sakralinė dailė ir architektūra“ (Vilnius, 2005), „Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai“ (Vilnius, 2008), „Tauragės kraštas“ (Vilnius, 2007) ir kt.

Daug jo straipsnių yra paskelbta apie Kražių bažnyčias, vienuolynus. Savo apimtimi, pateiktų dokumentų gausa įspūdingiausia – nauja vizualine medžiaga puikiai iliustruota 2015 m. Vilniaus dailės akademijos leidyklos išleista K. Misiaus knyga „Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais“, skirta itin svarbiam Kražių kolegijos veiklos laikotarpiui. Po Jėzuitų ordino ir Kražių Chodkevičių kolegijos panaikinimo Kražiuose veikusi mokykla ir gimnazija iki 2015-ųjų nebuvo sulaukusi tik jai skirtos monografijos, nors Lietuvos ir Žemaitijos kultūrai ši švietimo įstaiga yra ne mažiau svarbi nei

jos pirmtakė, 1661–1773 m. gyvavusi Chodkevičių akademija. Kražių gimnazijoje dėstė Motiejus Valančius, ją baigė etnografai, tautosakininkai ir kalbos tyrinėtojai Antanas ir Jonas Juškos, rašytojas Dionizas Poška, poetas Simonas Stanevičius ir daugelis kitų iškilių ano meto asmenybių. Šiame leidinyje, remiantis Lietuvos valstybiniame istorijos archyve, Vilniaus universiteto Rankraštyne, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje sukaupta medžiaga ir skelbtais tyrinėjimais, apžvelgiami visi Kražių gimnazijos raidos etapai. Aptariamos mokymo programos, mokinių gyvenimo reglamentavimas, fizinių bausmių ir pažangių mokinių skatinimo sistema, neturtingų mokinių šelpimų fondacijos, vaizdinės mokymo priemonės, biblioteka, numizmatikos ir medalių rinkiniai, mokyklinis teatras, vaistinė, gydytojai, mokyklos veiklos kasdienybė. Apžvelgiamas ir mokinių priešinimasis rusinimo politikai. Visai nauja medžiaga paremti slaptos Juodųjų brolių organizacijos veiklos (1822–1824) tyrimai, žiaurūs mokinių tardymai ir susidorojimas su jais. Aptariamos ir 1831 m. sukilimo pasekmės mokyklai, 1840–1841 m. Kražių mokinių byla ir Rusijos imperijos senatą neregėtai papiktinęs viešas užrašas ant sienos: „[...] o mes rusų kalbą panaikinsime amžiams“. Knygoje gausu statistinės medžiagos, vertinguose prieduose pateikiamos 1773–1844 m. čia dirbusių mokytojų ir išsamios žymiausių mokinių biogramos, iš lenkų kalbos išversti lyginamieji 1797–1807 metų inventoriai.

Simboliška, kad daugiau kaip prieš šimtą metų žinomo žemaičių kultūros tyrinėtojo Mykolo Eustachijaus Brenšteino pradėtus šios gimnazijos tyrimus žymusis šių laikų žemaičių kultūros istorijos tyrinėtojas užbaigė fundamentalia studija.

Lietuvos ir Žemaitijos švietimo istorija, K. Misiaus manymu, taip pat svarbi tyrinėjimų sritis. Apie tai jis yra parengęs apibendrinančią studiją „Žemaičių aukštumos regiono švietimo raida XVI a.–1940m.“ (Vilnius, 2004), paskelbęs daug publikacijų „Lietuvos valsčių“ ir „Žemaičių praeities“ serijų knygoose.

Tragiška rezistencinė pokario kova ir bolševizmo, nacizmo nusikaltimai Lietuvoje – taip pat dar labai menkai mūsų istorikų ištyrinėta sritis. Ir čia K. Misių galime laikyti vienu iš pirmeivių. Išskirtinai vertingos nuodugnėmis istorinių

Misių šeima 1952 m. Paymiežyje. Pirmoje eilėje stovi sesuo Danutė ir brolis Kazys. Antroje – mama Petronelė su broliu Algirdu ant rankų ir tėvelis Kazys. Nuotrauka iš asmeninio A. Bernotienės archyvo

šaltinių studijomis pagrįstos jo publikacijos, išspausdintos kolektyvinėse monografijose „Šilalės kraštas“ (2001), „Kvėdarna“ (2004). Remdamasis dokumentais jis reabilitavo ilgametį Telšių kunigų seminarijos rektorių, vyskupijos valdytoją kanauninką Justiną Juodaitį. Mokslininko tyrimas atskleidė, kad nors kanauninkas buvo užverbuotas KGB, bet jam skirtų užduočių nevykdė, nieko neišdavė, todėl 1950m. Ypatingasis teismas jam skyrė 25 metus kalėti („Žemaičių praeitis“, t. 8, 1998).

Naujausių K. Misiaus tyrinėjimų akiratyje – tiesiog akyse nykstantis Lietuvos dvarų paveldas, būtinybė kaupti įvairiausių istorinę medžiagą apie jį, fiksuoti dvarų esamą būklę.

K. Misiaus iniciatyva pradėtas leisti išsamus dvasios
(Nukelta į 26 p.)

rų sodybų atlasas. Jau pasirodė pirmasis jo parengtas tomas, skirtas Šilalės rajono dvarams (Vilnius, 2012). Baigiama kaupti medžiaga Telšių, Jurbarko, Tauragės rajonų dvarų istorijoms. Tai neabejotinai svarūs, išliekamąją vertę turintys darbai. Jie reikalauja ilgo, sunkaus, kasdienio darbo. Šis tęstinis projektas – pavyzdys, kaip reikia rengti svarbius mūsų kultūrai veikalus: ne darant kompiliacijas, perrašinėjant jau žinomus faktus, bet viską keliant iš pirminių archyvų šaltinių ir muziejų rinkinių.

K. Misius, kurį su aštuoniasdešimtmečiu sveikinome 2022-aisiais, pasižymi ir dar viena tik ypatingiems archyvų riteriams būdinga savybe: manau, kad neapsiriksimė sakydami, jog jis geriausiai iš visų šiandienos tyrėjų pažįsta Lietuvos archyvų medžiagą ir ja dosniai dalijasi su visais, kuriems jos reikia. Dalijasi ir tik jam mintinai žinomais faktais, slypinčiais daugybėje peržiūrėtų bylų. Jis padeda ir savo kolegoms istorikams, tarp jų ir jauniems mokslininkams bei istorijos mėgėjams. Vilniaus dailės akademijos meno istorikams, daug metų rengusiems ekspedicijas į Žemaitijos bažnyčias ir dvarus, visada buvo žinoma: jei ekspedicijoje dalyvauja Kazys Misius, tai kartu keliauja ir jo jau iš anksto archyvuose surinkti inventorių, vizitacijų aktų atspaudai, įvairios periodinių leidinių publikacijų iškarpos.

Bendraudamas su K. Misiumi Vilnius dailės ir Žemaičių akademijų ekspedicijose po gimtąjį kraštą, konferencijose atkreipiau dėmesį ir į jo kuklumą, nereiklumą, pasitenkinimą pačiomis paprasčiausiomis nakvynės, transporto, maitinimo sąlygomis. Jis niekada nereikalavo išskirtinio dėmesio, nors jo nuopelnai bei amžius suteikė teisę jam tai daryti.

Savo tyrimų objektais pasirinkdamas mūsų istorijai skaudžiausias, kultūrai svarbiausias, mažiausiai tyrinėtas temas ir naudodamasis nepriklausomos Lietuvos teikiamomis galimybėmis K. Misius parodė, kiek daug gali nuveikti darbštus ir talentingas mokslininkas.

Džiaugiamės savo kolektyve turėję ir mums iki šiol padedantį šį nenuilstantį archyvų tyrinėtoją, kraštotyros ekspedicijų organizatorių, mokyklinio ir studentiško jaunimo ugdytoją, Žemaičių akademijos garbės daktarą, daugelio reikšmingų Lietuvos kultūrai monografijų, žinytų, kitų publikacijų autorių, nepaprastai darbštų ir kuklų žmogų.

Kazio Misiaus gyvenimas faktų kalba

Povilas ŠVEREBAS

Iš Šilalės rajono kilęs, nuo 1962 m. Vilniuje gyvenantis daugelio knygų autorius, bendraautoris Kazys Misius dažnai apibūdinamas kaip inžinierius, kraštotyryninkas, istorikas, enciklopedistas, mokslo darbuotojas, visuomenininkas. Visos šios sąvokos charakterizuoja jį ir jo gyvenimą, kurio svarbiausius faktus pabandžiau įsprausti į chronologinius rėmus.

Kopimas į didelį kalną visada prasideda papėdėje... K. Misius gimė 1942 m. gruodžio 5 d. Paimėžio kaimo (Kvėdarnos vls. Šilalės r.) mažažemių valstiečių šeimoje, kurioje užaugo 5 vaikai.

1949–1953 m. jis mokėsi Šventų (vėliau pervadintoje Žadeikių) pradinėje mokykloje, 1953–1961 m. – Kvėdarnos vidurinėje mokykloje.

1961 m. įstojo į Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakultetą. Čia gilinosi į skaičiavimo mašinų ir prietaisų paslaptis. Institutą baigė 1967 metais.

1969 m. įsitraukė į kraštotyrinę veiklą, baigė Lietuvos liaudies universiteto Paminklų apsaugos fakultetą.

1970 m. sukūrė šeimą – susituokė su Ale Kazėnaite.

1972 m. kurį laiką dirbo skaičiavimo mašinų derintoju Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykloje, 1972–1983 m. – Vilniaus elektros matavimo prietaisų (Elektros skaitiklių) gamykloje vyresniuoju inžinieriumi elektronikai.

1973 m. kovo 27 d. už dalyvavimą Vilniaus „Ramuvos“ ir Žygeivių klubų renginiuose buvo suimtas ir apklausiamas KGB būstinėje.

1974 m. gavo KGB raštišką įspėjimą, kad jei ne nutraukus nepageidaujamos kraštotyrinės veikos, jam bus iškelta baudžiamoji byla.

1983–1992 m. dirbo Prekybos ministerijos Skaičiavimo centre vyresniuoju inžinieriumi elektronikai.

1986 m. pradėjo bendradarbiauti „Tarybų